

Förändringar i pedagogikundervisningens innehåll under 1900-talets slut

STEFAN SELLBJER

Institutionen för pedagogik, Växjö universitet

Sammanfattning: Syftet med denna artikel är att utifrån pedagogisk kurslitteratur ge ett bidrag till förståelse av innehållsliga förändringar inom disciplinen pedagogik. Undersökningen omfattar sex svenska universitet under perioden 1975–2000. Litteraturen bestäms genom fyra olika metoder; sortering av ord efter titlar och identifiering av mest använd litteratur samt två innehållsliga kategoriseringar utifrån Dahllöfs »Pedagogiska hus», och en version av en modell presenterad i HSFR:s utvärdering. Analysen visar på en tydlig fokusförskjutning från kvantitet till kvalitet vad gäller såväl metod, människosyn som vetenskapsteoretiska utgångspunkter. En annan förändring rör psykologins kraftiga nedgång, liksom sociologins uppgång. I artikeln argumenteras för att disciplinen pedagogik befinner sig i ett tillstånd av tilltagande identitetslöshet alternativt diversifiering. Exempelvis minskar antalet texter som ingår i en »pedagogisk kanon» samtidigt som andelen metodologisk litteratur ökar. Marxistiska texter kulminerar 1980 och är betydligt fler än texter med anknytning till ramfaktorer, fenomenografi, didaktik. Avslutningsvis görs en kort utveckling kring huruvida pedagogiken befinner sig i ett flerparadigmatiskt tillstånd.

Intresset för pedagogikämnet som disciplin accentuerar behovet av forskning för att bättre kunna förstå disciplinens utveckling. Syftet med denna artikel är att utifrån pedagogisk kurslitteratur ge ett bidrag till en förståelse av innehållsliga förändringar inom disciplinen. Däremot är ambitionen inte att här utkristallisera det som är beständigt och som skulle kunna utgöra pedagogikens kärna. Det senare har utvecklats i en separat artikel (Sellbjer 2007).

Studien är en del av ett forskningsprojekt, i vilket det görs ett försök att bestämma disciplinen genom de verksamheter som konstituerar detsamma (se t ex Lindberg 2002). Verksamheterna omfattar forskning, utbildning och bestämningar. Med det senare avses sådant som kan utläsas ur sakkunnigutlåtanden, installationsföreläsningar och ämnesbeskrivningar. Verksamheterna uppfattas också som komplementära i förhållande till varandra i en empirisk disciplinbestämning. Studien av kurslitteratur kan placeras i verksamheten utbildning. Det antas också att den undervisning som bedrivs präglas av kurs-

litteraturen och att innehållet i undervisningen därmed delvis kan anges. För ytterligare diskussion kring denna föreställningsram hänvisas till Lindberg (1992). Även i HSFR:s utvärdering av sociologin i Sverige (Allardt, Lysgaard & Sørensen 1988) utgjorde undervisning (och forskning) en central utgångspunkt i bestämningen av ämnets identitet.

Denna studie är unik i det att ett omfattande empiriskt material insamlats och analyserats. Mycket av vad som tidigare sagts om pedagogikens utveckling baseras på personliga iakttagelser och betraktelser av för ämnet centrala företrädare. Exempelvis har Tomas Englund (2004) karaktäriserat disciplinen utifrån pedagogisk forskning och Lennart Svensson (2004)¹ gör en övergripande beskrivning av densamma.

Några undantag är Leif Lindberg och Gerd Lindberg (1983) som analyserat förebildliga pedagogiska vetenskapliga texter, Guy Karnungs (2001) karaktäristik av begreppet kvalitativ forskning, Harald Eklunds (1995) studie av doktorsavhandlingar i pedagogik publicerade 1988–92 samt Christina Gustafssons och Monica Hallströms (2004) genomgång av kursplaner och litteraturlistor för att karaktärisera det allmänna utbildningsområdet i lärarutbildningen.

I denna artikel beskrivs inledningsvis hur urval och kategorisering av litteratur gått till. Därefter redovisas resultatet från undersökningarna, liksom en redogörelse för några tydliga fokusförskjutningar. I följande avsnitt ges exempel på vad som kan betraktas som en tilltagande identitetslöshet eller om man så vill pluralism, samt avslutningsvis en passus om huruvida disciplinen befinner sig i ett flerparadigmatiskt tillstånd. Redovisningen av det empiriska materialet har ordnats så att de viktigaste förändringarna framgår. De inledande avsnitten är mer empirinära, medan de avslutande är mer argumenterande, där olika tendenser ses som delar av större sammanhang.

URVAL

Undersökningen begränsas till de sex »gamla» universiteterna och till kurser som ges på A- till och med C-nivå för åren 1975, 1980, 1990 och 2000 (se Tabell 1). Kursplaner med litteraturlistor hade tidigare samlats in. Att 1975 valdes som startår berodde bland annat på att 1977 års högskolereform kunde anses vara en brytpunkt då den innebar att lärarutbildningarna organisatoriskt kom att tillhöra högskolan. Då Stockholms universitet haft ett större utbud av kurser på A- och B-nivå 1990 och 2000 har de kurser som flest studenter anmält sig till medtagits i undersökningen. Detsamma gäller för Linköpings universitet 1990, fast här är de kurser flest studenter fått poäng i medtagna. I de fall studenterna haft möjlighet att välja bland förtecknad litteratur har antalet texter reducerats, till exempel genom att varannan valts ut.

Kurser motsvarande 1164 akademiska poäng ingår i undersökningen. Cirka 890 artiklar och böcker angivna i kursplanerna är medtagna, av vilka 740 har kategoriserats. Resterande 150 texter som omfattar mindre än 25 sidor ingår i delar av undersökningen. Då samma texter förekommer i flera kurser består hela materialet av 1274 texter.

Tabell 1. Antalet kurspoäng för vilka kurslitteratur är angiven vid respektive pedagogisk institution åren 1975–2000 fördelad efter A-, B- och C-nivå

År	1975			1980			1985			1990		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
Stockholm	20	12	25	20	17	12	27	20	5	30	25	15
Lund	20	13	5	20	14	12	20	16	5	30	25	5
Uppsala	20	20	30	30	9	15	27	15	10	23	14	10
Göteborg	20	15	0	14	11	0	17	25	4	20	28	10
Umeå	22	17	5	20	14	5	20	18	5	20	20	11
Linköping	20	15	7	14	15	6	26	16	8	30	20	10

METODER FÖR BESTÄMNING AV LITTERATUR

Litteraturen bedöms utifrån fyra olika metoder. De två första kan ses som mer kvantitativa och induktiva, medan de senare är av kvalitativ och mer deduktiv art. Användningen av komplementära metoder har, som det visar sig, utan tvekan bidragit till att öka tillförlitligheten i undersökningen. Metoderna visar på en stor samstämmighet, samtidigt som var och en ger unika bilder och rikt-punkter för analysen. För en utförligare genomgång av metoderna hänvisas till Sellbjer (2005)².

Den första metoden (M1)³ består i att sortera ord efter titlar. Detta innebär att alla ord i titlar, inklusive undertitlar för 1975, 1980 och så vidare för-tecknas och ordnas i bokstavsordning i en lista så att mest frekventa titelord för varje år kan beräknas. Metoden bygger på antagandet att författare försöker välja titlar som till stor del speglar innehållet.

En andra metod (M2) består i att ta reda på vilka böcker som är mest använda under respektive år. I en lista förtecknas efterhand genomgången litteratur. Varje gång en viss text används markeras detta med universitet, kurs och år. Genom att tillföra en markering varje gång texten nyttjats blir det möjligt att göra en »tio-i-topp lista» för mest populära böcker 1975, 1980 och så vidare.

Metoderna ger sammantaget en bild av vad kurslitteratur i pedagogik hand-lar om. Samtidigt är de relativt informationsfattiga och kan knappast vara den enda grunden för att uttala sig om förändringar inom disciplinen. I metoderna som beskrivs nedan kategoriseras kurslitteratur utifrån redan gjorda uppställ-ningar över vad pedagogik kan vara, nämligen Urban Dahllöfs »Pedagogiska hus» (Dahllöf 1992) och en något utvidgad version av en modell presenterad i HSFR:s utvärdering av pedagogisk forskning (Rosengren & Öhngren 1997).

Kategoriseringen utifrån Dahllöfs pedagogiska hus (M3) görs utan att några kategorier tas bort eller tillkommer. Detta får bland annat till konsekvens att all metodlitteratur utgår. Kategorierna har utmejslats vad gäller meningsinne-

håll utifrån en läsning av Dahllöfs text samt utifrån resultatet av en provkategorisering.

Det pedagogiska huset består dels av vad som kan beskrivas som pedagogikens kärna (kategorier inom huset) samt till pedagogiken närstående discipliner (utanför figuren). I denna och följande kategorisering väljs tre kategorier ut som är mest representativa för textens innehåll. I det fall en bok enbart har bäring på en kategori görs tre likadana markeringar. I första hand håller jag mig inom figuren, då det är pedagogikämnet som står i fokus.

Kategoriseringen utifrån HSFR:s utvärdering av pedagogisk forskning (M4:1) bygger också på idén att varje bok kan paras ihop med ett antal i modellen angivna kategorier. Liksom i förra fallet görs tre kategoriseringar. Då HSFR:s utvärdering hade som målsättning att ge en bild av pedagogisk forskning kompletteras modellen utifrån en provkategorisering med ytterligare nio kategorier. Provkategoriseringen var också till hjälp för att få en uppfattning om vad som avsågs med kategorierna i HSFR:s modell.

Vid kategoriseringarna enligt metod M3 och M4:1 användes i första hand baksidestext, innehållsförteckning, inledning, litteraturlista eller dylikt i respektive text. Emellanåt har också inledningar eller avslutningar av kapitel lästs. En och annan bok, till exempel i statistik, kunde bestämmas direkt. Materialet har vidare begränsats så till vida att texter under 25 sidor ej tagits med. Likaså ingår inte artiklar i artikelsamlingar, då de i flera fall inte går att närmare identifiera.

I samband med kategoriseringen utifrån metod M4:1 genomfördes också några specialgranskningar (M4:2) i det att litteratur vars innehåll kan kopplas till marxism (kriterium: användning av ett i huvudsak marxistiskt språkbruk), didaktik och ramfaktorteori (kriterium: att ordet nämns i titel, baksidestext, innehållsförteckning, register eller förord) samt fenomenografi (kriterium: diskussion kring eller användning av fenomenografisk metod) speciellt noterades.

RESULTAT

I detta avsnitt presenteras inledningsvis resultat från sorteringen av ord efter titlar samt förteckningen över mest använda böcker. Analysen är här sprungen ur materialet självt i det att inga på förhand uppgjorda kategorier från början avgränsar möjliga utfall. Därefter redovisas resultatet av kategoriseringen utifrån det »pedagogiska huset». Observera att alla tolkningar om pedagogik som disciplin, då inget annat anges, i det följande sker med utgångspunkt från »pedagogik som den visar sig i litteratur använd på A–C-nivå».

Resultatet av sorteringen efter titlar (metod M1) redovisas i Tabell 2, där 20 av de knappt 40 ord som rangordnats vid respektive undersökningstillfälle förtecknats. »psyk» innefattar alla ord som börjar med dessa bokstäver. Fortsättningen är till exempel psykologi, psykisk och psykolog.

Tabell 2. De mest frekventa orden i titlar 1975–2000. (Metod M1)

Rang	1975 (1733 ord)	1980 (1567 ord)	1990 (1900 ord)	2000 (2696 ord)
1	utbildning 44	utbildning 51	utbildning 53	utbildning 52
2	psyk 34	pedagog 37	pedagog 40	skol 47
3	barn 32	skol 36	skol 28	forsk 45
4	pedagog 28	<i>samhäll</i> 32 ↑5	samhäll 25	pedagog 44
5	skol 28	forsk 24	<i>arbet</i> 24 ↑15	LÄRANDE 34
6	forsk 24	psyk 22 ↓4	<i>barn</i> 24 ↑4	<i>kvalit</i> 33 ↑4
7	teor 24	<i>introduktion</i> 20 ↑6	forsk 24	vetenskap 32
8	undervisning 21	[<i>undervisning</i> 19]	vetenskap 21	social 29 ↓4
9	samhäll 16	barn 15 ↓6	<i>utveck</i> (ej utv.ps) 17 ↑4	barn 26 ↓4
10	[<i>beteende</i> 15]	<i>social</i> (ej s.ps) 15 ↑5	<i>inläring</i> 14 ↑6	<i>teori</i> 26 ↑5
11	<i>inläring</i> 15	teor 15	KVALIT 14	(<i>inläring</i> 24)
12	sveri/svensk 14	<i>vetenskap</i> 15 ↑13	<i>sveri/svensk</i> 14 ↑5	<i>metod</i> 23 ↑4
13	<i>introduktion</i> 12	<i>problem</i> 14 ↑5	VUXEN 14	<i>perspektiv</i> 23 ↑22
14	<i>arbet</i> 11	<i>utveckl</i> (ej utv.ps.) 14 ↑8	<i>människ/mänsk</i> 13 ↑11	<i>social</i> (ej s.ps) 22 ↑7
15	<i>metod</i> 11	sveri/svensk 13	teor 13 ↓6	arbet 21 ↓10
16	<i>social</i> (ej s.ps) 11	<i>inläring</i> 12 ↓5	[<i>histori</i> 12 ↑5]	sveri/svensk 20 ↓6
17	statisti 11	<i>metod</i> 11	KUNSKAP 12	kunskap 19
18	<i>histori</i> 10	prakti 11	<i>metod</i> 12	organis 19
19	prakti 10	[<i>UTVÄRDERING</i> 11]	ORGANIS 12	statistik 18
20	<i>problem</i> 10	arbet 10 ↓6	[psyk 12 ↓10]	utveck (ej utv.ps) 17 ↓11

Till »inläring» har även förts »learning». 1975-1990 utgjorde det engelska ordet en liten del av »inläring». 2000 bestod dock 15 av 24 träffar av »learning». Det kan antas att en del av dessa översatts från svenskans »lärande».

Kursiverade ord är på uppgång, medan *överstrukena* är på nedgång jämfört med föregående period. Siffran efter varje ord betecknar hur många gånger respektive ord förekommer. Siffrorna efter de små pilarna visar hur många steg ordet klättrat upp eller ned i *rangordningen* av de 40 vanligaste sedan förra perioden.

Vid analysen har hänsyn enbart tagits till ord som *saknades* vid förra rangordningen och som således betecknar nykomlingar (t ex KVALIT; 1990), ord som *ökar* med minst 10 steg (t ex *vetenskap*; 1980), ord som *minskar* med minst 10 steg (t ex *psyk*; 1990) samt ord som *ej finns* med bland de 40 vanligaste jämfört med föregående rangordning, vilka markeras med [hakparenteser]. Exempelvis ligger *beteende* på plats tio 1975 för att 1980 utgå från Top-

40-listan. Ord som uppfyller något av dessa fyra kriterier markeras med **fet stil**.

Dekontextualiseringen och förkortningen av orden begränsar förståelse tolkningsmöjligheterna samtidigt som sorteringen av ord efter titlar ger möjlighet att uppmärksamma sådant som bör uppmärksammas vidare. Följande förändringar kan iakttas:

För det första faller *psyk* successivt för att år 2000 försvinna helt. Ordet *beteende* utgår 1980, medan *människ/mänsk* ökar 1990. En tolkning är att psykologins fall, och då främst den behavioristiska, öppnar vägen för andra sätt att resonera kring det mänskliga varat.

För det andra kommer *kvalit* 1990 upp på listan, samtidigt som *perspektiv* avancerar starkt 2000. Att observera är dock att *statistik* finns med även detta år. Förändringarna torde bland annat illustrera en successiv övergång från kvantitet till kvalitet vad gäller metod, där olika sätt att förstå världen blir allt mer intressanta.

För det tredje blir *vetenskap* vanligare 1980, »kunskap» är en ny kategori 1990 och *perspektiv*⁴ ökar starkt 2000. Pedagogiken tycks här bli mer vetenskapsteoretisk och perspektivmedveten. Kanske kan en övergång till ett flerparadigmatiskt tillstånd skönjas.

För det fjärde ersätter *lärande inläring* 2000. Då *inläring* 2000 till övervägande del består av *learning* kan ordet sägas försvinna ur rangordningen detta år. En annan tendens är att *undervisning* ej finns med från och med 1990, medan *utvärdering* kommer som en nyhet 1980 för att utgå 1990. Kanske kan vi här se en övergång från ett traditionellt perspektiv på lärande till ett konstruktivistiskt. Möjligen blir också utvärdering viktigare om effekten av lärandet sätts under diskussion. Att *utvärdering* utgår 1990 faller dock utanför denna tolkning. Att pedagoger är allt mindre intresserade av *undervisning* återstår att kommentera.

För det femte avancerar *arbet* 1990 samtidigt som *vuxen* är en nyhet detta år. *arbet* går dock tillbaka 2000. Förändringarna torde illustrera en breddning av pedagogikens domän till arbetsliv och vuxnas lärande.

För det sjätte faller *histori* ut 2000.

Av de markerade orden har inte *utveck* kommenterats. Att notera är att *utbildning* är det i särklass vanligaste ordet i titlar som används i pedagogikundervisning. Då en bestämning av pedagogikens kärna ej är fokus för denna artikel kommenteras detta inte vidare.

I Tabell 3 redovisas mest använd litteratur under 1975–2000 vid de sex universiteten. Byströms *Grundkurs i statistik* toppar 1975–1990, för att 2000 ersättas av Kvalets *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Förändringen faller väl i linje med analysen utifrån mest frekventa ord. En närmare genomgång av innehållet i böckerna utifrån metod M4:1 redovisas i Tabell 4.

Tabell 3. Oftast förekommande litteratur 1975–2000. »n» anger hur många gånger boken förekommer respektive år⁵. Titeln på respektive verk redovisas i ett appendix sist i artikeln. (Metod M2)

1975	1980	1990	2000	n
			- Kvale	7
	- Byström - Winter			6
- Byström - Bronfenbrenner	- Vestergaard, Löfstedt & Ödman	- Byström		5
- Bruner - Freire - Levin, Lind m.fl.(a)			- Richardsson (b) - Rudberg - Svedberg & Zaar	4
- Dahllöf - Fhanér - Gordon - Kerlinger - Levin, Lind mfl (b) - Mann - Rasmussen - Richardsson (a) - Sjöstrand (a) - Westin	- Berner, Callewaert & Silberbrandt - Franke-Wikberg & Johansson - Häyrynen & Hautamäki - Illeris - Levin, Lind m .fl. (a) - Levin, Lind m fl (b) - Lindholm - Marton, Dahlgren, Svensson & Säljö - Mathiesen	- Abrahamsson - Backman (a) - Cohen & Manion - Forsberg Hede, Lundmark & Söderström - Patel & Tebelius - Sjöstrand (b) - Ödman	- Backman (b) - Ellström - Hartman - Hartman & Lundgren - Holme & Solvang - Ödman	3

Tabell 4. En bestämning av innehåll i böckerna listade i Tabell 3 utifrån metod M4:1. Ju högre upp på listan ett ord finns desto mer av innehållet i böckerna kan hänföras till detta.

1975	1980	1990	2000
psykologi	utbildningssociologi	metodologi	kvalitet
metodologi	filosofi	utbildningssociologi	(metodologi)
undervisning	undervisning	vetenskapsteori	vetenskapsteori
historia	inläring	rapportskrivande	statistik
statistik	marxism/kritisk teori	arbetsliv	(metodologi)
marxism	metodologi	historia	arbetsliv
			filosofi
			rapportskrivande

I likhet med analysen utifrån Metod M1 visas på psykologins nedgång, uppgången för kvalitet och statistikens beständighet. Ytterligare en likhet är vetenskapsteorins uppgång, liksom att undervisning och inläring är på tillbakagång. Uppgången för arbetsliv framgår också samt att historia tappar mark. Några nyheter är dock:

- Uppgången för utbildningssociologi och filosofi 1980 samt filosofins återkomst 2000 efter att ha utgått 1990
- Marxismens och den kritiska teorins nedgång 1990
- Att allt mer litteratur har anknytning till metod, vetenskapsteori och rapportskrivande

Flertalet tendenser är således de samma. Dock inträffar något 1980. Pedagogiken blir mer teoretisk, filosofisk och sociologisk, samtidigt som kärnområdet undervisning och inläring består. Kan vi här ana en övergång från en behavioristisk och positivistisk pedagogik till ett mer flerparadigmatiskt tillstånd?

Lindmark (1998) har sammanställt vilka kursböcker i ämnena pedagogik och psykologi som var mest använda inom intervallet 0–60p på svenska högskolor och universitet 1998. Listan toppas av Torsten Thuréns *Vetenskapsteori för nybörjare*, följt av Jarl Backmans *Att skriva och läsa vetenskapliga rapporter*, Runa Patel och Bo Davidsons *Forskningsmetodikens grunder*, Ference Marton, Die Hounsell och Noel Entwistles *Hur vi lär*, Bengt Starrin och Per-Gunnar Svenssons *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*, Lpo 94/LPF 94, samt Christer Stensmos *Pedagogisk filosofi*. Sammanställningen visar med ett undantag (arbetsliv) på samma tendenser för 2000 som i Tabell 4.

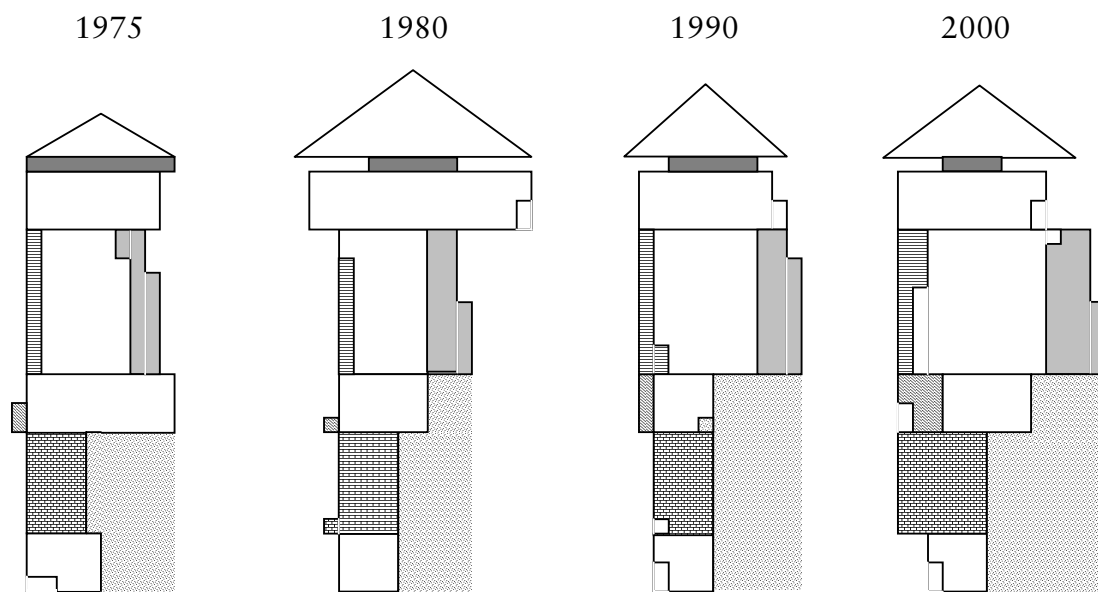
Anmärkningsvärd är den entydighet resultatet av analyserna utifrån Metod M1 och Metod M2 uppvisar. Än mer frapperande är hur väl resultatet överensstämmer med tolkningar utifrån mer ingående och arbetsintensiva metoder. Visserligen har hjälp tagits av Metod M4:1, men en innehållsanalys av ett så begränsat antal texter hade relativt enkelt kunnat genomföras utan att använda metoden. Ett ordnande av ord i titlar samt förteckningar över mest förekommande litteratur kan med andra ord ganska väl spegla ett ämnesområde samt förändringar inom detsamma⁶.

Den tredje metoden består i en kategorisering utifrån Metod M3. Här är ingången en annan då det i förväg delvis bestämts vad som ska visa sig. I Figur 1 åskådliggörs förändringar med hjälp av illustrationer inspirerade av Dahllöfs »Pedagogiska hus»⁷. Några innehållsliga förklaringar är här på sin plats. *Elever* betecknar innehåll som går att hänföra till elever i grupp, till exempel i klassrum. Kategorin har vid kategoriseringen ofta kommit i andra hand i förhållande till *aktörsförutsättningar* som handlar om deltagare och rekrytering, men inte psykiska sjukdomar och dylikt. *Samhällsinstitution* rör litteratur med speciellt fokus, som hem, anstalt, klassrum, arbetsplats, universitet och föreningar. Kategorin är något övervärderad 1975, då jag ännu var något otränad att se *aktörsförutsättningar* och *pedagogisk process* i olika texter. Med *pedagogisk process* avses innehåll kring mål, undervisning, resultat, betyg, utvärdering, fostran och dylikt. *Organisatoriska ramar* innefattar

organisation, ramar, läroplan, resurser etcetera, *utbildningssystem* återspeglar mer övergripande, ofta teoretiska, resonemang om utbildning. Kategorin omfattar även utbildningssociologi, men inte mer renodlad sociologi. Till *pedagogisk filosofi* hänförs pedagogiska, men även sociologiska, marxistiska och psykologiska grundtexter där författaren förhåller sig mer principiellt, resonerar, väger alternativ, är *filosofisk*, diskuterar teorier etcetera.

Ju större yta en kategori upptar i Figur 2 nedan desto mer av texterna kan hänföras till densamma. Ytan som är punktmönstrad markerar i likhet med Dahllöfs förlaga att vi befinner oss på källarplanet. Den vita rutan längst ner representerar *utvecklingspsykologi*, den murade *inläring*, den snedrandiga lilla rutan *elever* och den vita större till höger om den snedrandiga *samhällsinstitutioner*.

Av de tre rutorna jämte varandra betecknar den randiga till vänster *aktörsförutsättningar*, den vita i mitten *pedagogisk process* och den högra ljusgrå *organisatoriska ramar*. Taket visar på *pedagogisk filosofi*, den mörkgrå närmast under *komparativ pedagogik* samt den följande vita större *utbildningssystem*.

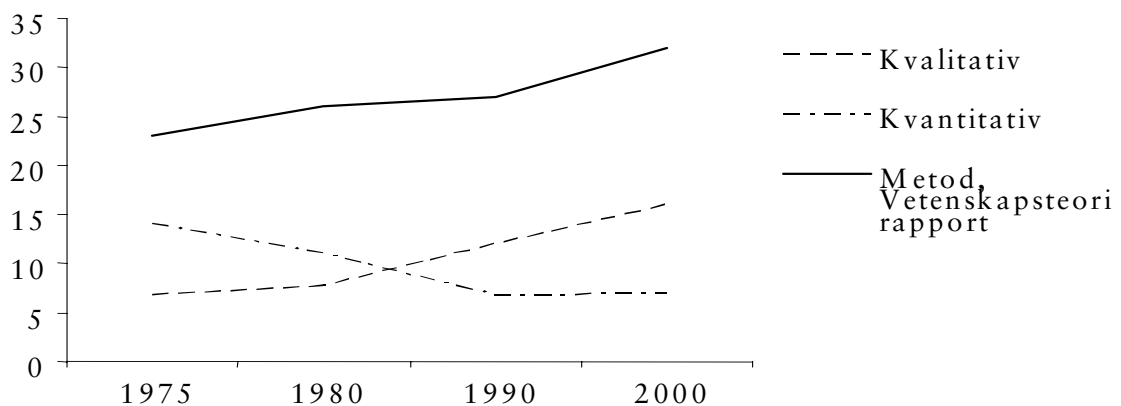
Figur 1. En innehållsbestämning av texter 1975–2000.

Resultaten av föregående analyser saknar i stor utsträckning bäring på det nya landskap som visar sig utifrån Metod M3 då vi här rör oss med breda innehållsbestämningar. Däremot kan det återknytas till innehållsbestämningen som sammanställs i Tabell 4, nämligen vad som inträffar kring 1980. Analysen utifrån Metod M3 visar tydligt på filosofins och utbildningssociologins (ingår här i *utbildningssystem*) temporära uppgång. Några andra nyheter är:

- *Elever* (i grupp) uppmärksammas allt mer 1990 och 2000.
- En tillfällig nedgång för *aktörsförutsättningar, pedagogisk process* och *organisatoriska ramar* 1980, varefter dessa kategorier successivt ökar. Uppgången för *pedagogisk process* är tydlig 2000.
- *Samhällsinstitutioner*, det vill säga fokusering av plats blir successivt mindre 1975–90.

TYDLIGA FOKUSFÖRSKJUTNINGAR

Kategoriseringen utifrån Metod M4:1 och Metod M4:2 är den mest detaljerade. I det följande kommer delar av materialet att presenteras, och då så är lämpligt relateras till den föregående redovisningen. Dessutom redovisas ytterligare material hämtat från Metod M3. Föregående analyser pekar tydligt på en fokusförskjutning från kvantitet till kvalitet 1975–2000 vad gäller såväl metod, människosyn som vetenskapsteoretiska utgångspunkter. I Figur 2 visas på andelen kvantitativ respektive kvalitativ metod angiven i procent av all kategoriserad litteratur för hela perioden. Vid kategoriseringen har texter som visar på eller förespråkar numerisk analys hänförs till kvantitativ metod, medan kategoriseringar av texter som har preferens för analysen av icke numeriska data placerats i kvalitativ metod. Distinktionen är hämtad från Åsberg (2001). Övergången från mer av kvantitet till mer av kvalitet tycks ske kring 1985. Observera att den övre kurvan bland annat utgör summan av kvalitativ och kvantitativ metod. Jag återkommer till denna.

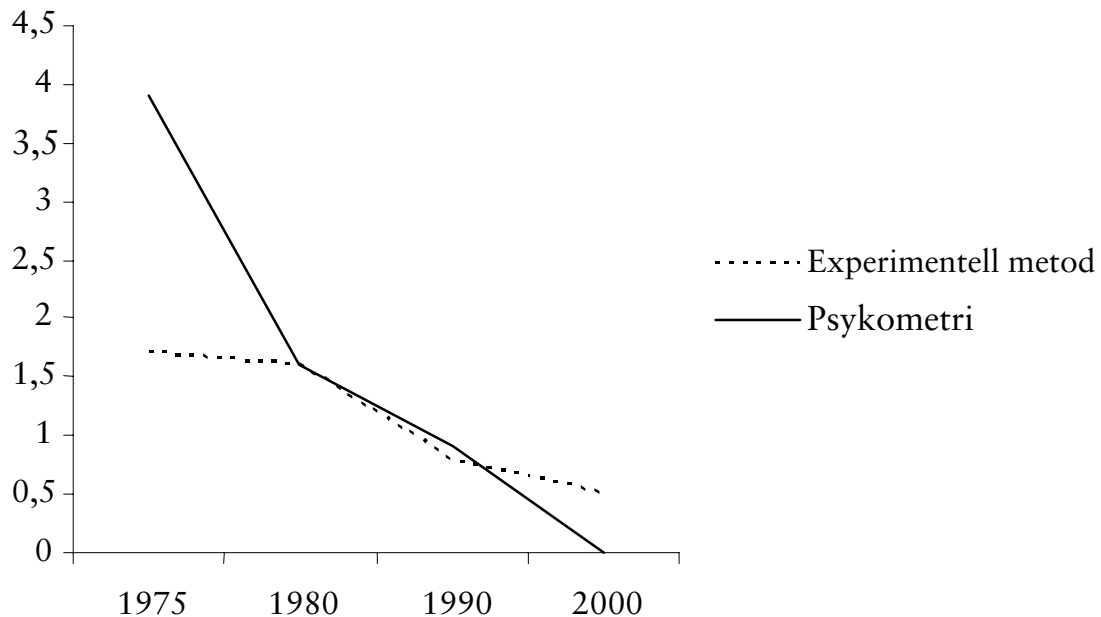

Figur 2. Andelen kvantitativ och kvalitativ litteratur angivet i procent samt den totala andelen litteratur som antingen rör metod, vetenskapsteori eller rapportskrivande 1975–2000. (Metod M4:1)

1984 publiceras för övrigt Steinar Kvaales *Om tolkning af kvalitativa forskningsintervjuer* i tidskriften *Nordisk Pedagogik*. 1993 publiceras Staffan Larssons *Om kvalitet i kvalitativa studier*. Texterna har av nordiska seniora forskare blivit utsedda till de mest intressanta artiklarna i tidskriften under de senaste 25 åren (*Nordisk Pedagogik*, nr 1, 2005).

I Figur 3 åskådliggörs en annan aspekt av förändringen från kvantitet till kvalitet, nämligen psykometrins och den experimentella metodens kraftiga

nedgång. Förändringen visar dels på förskjutningen från kvantitativ till kvalitativ metod, dels på en förändrad syn på människan.

Figur 3. Andelen psykometrisk samt experimentell metod angiven i procent 1975–2000. (Metod M4:1)

Pedagogik handlar i allt mindre utsträckning om att testa, mäta och beräkna. Människan kan inte längre, tycks det, kvantifieras och objektifieras utan måste förstås i termer av kvalitet och inre värden. Etnografin är för övrigt den kvalitativa metod som ökat mest 1990–2000. Vad som mer exakt avses med »kvalitet» kan dock vara svårt att bestämma. Exempelvis visar Karnungs (2001) undersökning av i huvudsak nordamerikansk vetenskaplig text 1973–89 att begreppet *kvalitativ forskning* inte längre kan:

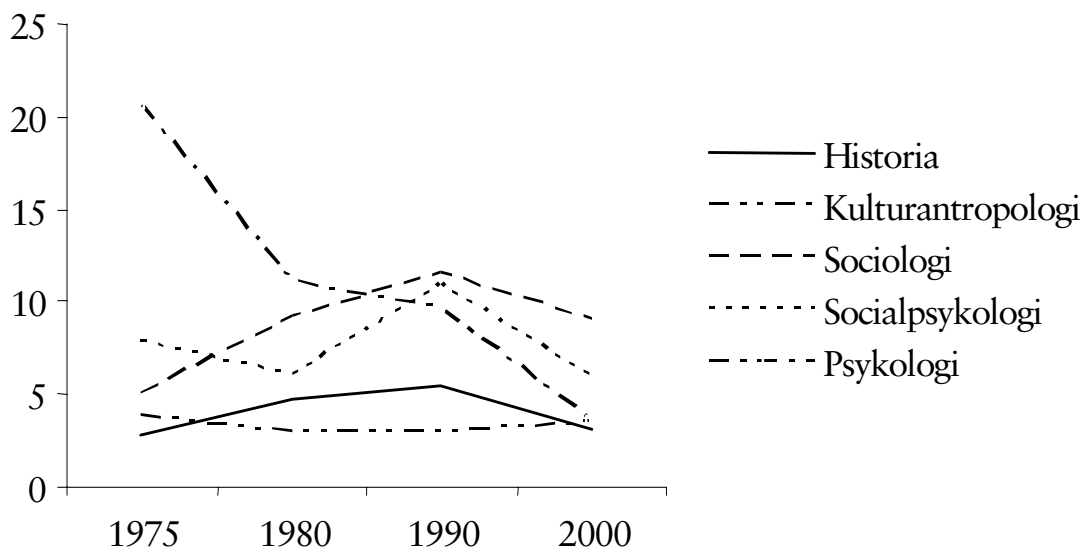
... tjänstgöra som redskap för att beskriva delar av vetenskaplig verksamhet. Begreppet saknar stringens och användningen av termen *kvalitativ* kan närmast liknas vid en epidemi, både i de aktuella texterna och i senare svenska och internationella publikationer. Som jag ser det har därför begreppet *kvalitativ forskning* ett »bäst-föredatum» som utan tvekan passerats. (Karnung 2001 s 276)

Likaså redogör Åsberg (2001) för vad han kallar en meningslös retorik i pseudofrågan kring kvalitativ och kvantitativ metod. Författaren hävdar att åtskilliga metodböcker, varav ett flertal förekommer i min undersökning, inte förmår skilja på grundläggande ontologiska, epistemologiska och metodologiska antaganden. Dessa omständigheter har onekligen försvårat, men inte omöjliggjort arbetet med kategoriseringarna.

En tredje aspekt av övergången från kvantitet till kvalitet har koppling till det ökande intresset för vetenskapsteori och filosofi. I Figur 2 består huvuddelen av glappet mellan den övre heldragna linjen och de två undre streckade av texter om vetenskapsteori. Från 1975 till 1980 sker en markant ökning av andelen sådan litteratur. I Figur 1 och Figur 5 visas på filosofins uppgång från

1975 till 1980. Om det antas att ett dominerande neobehavioristiskt paradigm (jfr Lindberg & Lindberg 1983) utmanas under perioden är det logiskt att andra och mer kvalitativa sätt att resonera kring vetenskapen och det mänskliga varat diskuteras.

En andra mer övergripande tendens är psykologins kraftiga nedgång, liksom sociologins⁸ uppgång. Av Figur 4 framgår att psykologin går från att vara helt dominerande 1975 till att ha decimerats med ca 5/6-delar 2000, medan sociologin nästan fördubblas under samma period. Fokusförskjutningen får till konsekvens att det som sker inom människan faller i bakgrunden, medan det mellanmänskliga och samhällsliga sätts i förgrunden.

Figur 4. Inflytande från till pedagogiken närstående discipliner 1975–2000. Kurvorna anger endast tendenser, vilket får till konsekvens att siffrorna till vänster ej anger hur många procent av all litteratur som till exempel är psykologisk. (Metod M3)

Den tidigare beskrivna övergången från kvantitet till kvalitet kan förmodligen delvis förklaras med förändringar inom disciplinerna psykologi och sociologi. Exempelvis består en växande andel av litteraturen kategoriserad som *psykologi* av texter rörande aspekter av psykoanalys, som onekligen är mer kvalitativ än behaviorismen. Förändringen inom pedagogiken kan också ses som en motreaktion visavi en kvantitativ och behavioristisk psykologi. Några illustrationer hämtade ur texter som användes på pedagogikkurserna är här på sin plats⁹. I förordet till Saranoff Mednicks *Inläring* utgiven 1967 (Linköping : A : 1975)¹⁰ dras en direkt parallell mellan enkla djurs och till och med cellers lärande och människans. Behaviorismens principer tillämpade på inlärningsforskningen förmodas revolutionera synen på inläring.

Det första kapitlet i denna bok ger en beskrivning av hur man tränar en enkel plattmask att svara på ett ljus med sammandragning av kroppen:

För mig är detta, att man kan lära det lilla kräket vrida på sig vid en signal, fortfarande något av ett mirakel. /.../ kontaktade jag för inte länge sedan en enstaka nervcell i hjärnan hos en levande vit råtta och

tränade denna cell att först öka och därefter minska sin impulshastighet. /.../ Inom undervisningen är undervisningsmaskinerna en direkt produkt av den operanta betingningens principer /.../ kommer förmodligen att bli en sprängkil i den tämligen förlegade tillämpningen av inlärningsprinciper på undervisningens område. (Mednick 1967 s 5)

Som framgår av Figur 3 är psykometrin och den experimentella metoden på nedgång från 1975. Psykologins kommande kraftiga nedgång tycks också påbörjad samma år. I ingressen till sitt bidrag till antologin *Beteendeterapi* skriver Sten Rönnerberg (Umeå : B : 1980):

Beteendeterapi är för närvarande ett av de mest centrala områdena inom psykologi, pedagogik, sociologi, socialarbete och psykiatri. Den internationella floden av litteratur inom beteendeterapi stiger idag kraftigare än någonsin. Massmedias täckning av området blir långsamt större och vederhäftigare, intresseföreningar driver en ökande verksamhet i de flesta av de jordens länder där det finns en någorlunda avancerad beteendevetenskap. (1975 s 7)

Boken ges ut 1977. Författaren tycks vara inne i en framgångsvåg och märker inte att marken redan gungar. Intressant är förstås vilka av dagens författare som i historiens ljus kommer att framstå som lika omotiverat självsäkra.

I psykologiseringen av pedagogiken går kanske Torbjörn Stockfeldt längst. I *Kunskapsprocesser och begreppsbyggnad: för vuxna* utgiven 1984 (Stockholm : A : 1990)¹¹ menar författaren att:

Alla vuxna lider av schizofreni – visserligen inte i medicinsk mening utan i pedagogisk-psykologisk: man har så många, motstridande identiteter inom sig, att man alltid måste vara osäker på sin identitet och därmed också på hur tillvaron är beskaffad. Man slits mellan oförenliga krav utifrån och väsensskilda avsikter och önsningar inom sig. (Stockfeldt 1984 s 29)

I *Utbildning i psykoterapi och psykosocialt arbetssätt. Huvudbetänkande från utredningen om psykoterapiutbildning* (UKÄ 1975; Uppsala : A : 1980) finns ett särskilt yttrande av Johan Cullberg, Sten Rönnerberg (!), Bo Sigrell, Inga Sylvander och Curt Åmark i vilket står att läsa:

Den i kapitel III redovisade forskningen om psykoterapins effekter begränsar sig till de undersökningar som utgått från metoder som bygger på experimentell design med kontrollgruppsförfarande och statistisk analys som främsta kännetecken ... Den största delen av den mycket omfattande litteratur som behandlat effekter av olika psykoterapimetoder består emellertid av iakttagelser från noggranna studier av enstaka kliniska fall vilka utvärderats med utgångspunkt från klinisk bedömning och psykologisk teori. Dessa omfattande fallstudier har övertygande dokumenterat psykoterapins effekt. (UKÄ 1975 s 249)

Här synes man en begynnande opposition mot en allt för ensidig kvantitativ och behavioristisk psykologi.

Inom sociologin är förändringen mer dramatisk, vilket utan tvekan haft stort inflytande på pedagogiken i flera avseenden. Karnung (2001) hävdar att den kvalitativa forskningen först utvecklas inom antropologin och sociologin, och framhåller också inflytandet från USA, där det under 1970-talet från statligt håll pläderades för kvalitativ forskning. Min undersökning av kurslitteratur på A–C-nivå ger vid handen att hela 27%, varav en hel del metodlitteratur, kom 1975 från USA. Detta visar på att en del av övergången från kvantitet till kvalitet har med den ökande frändskapen med sociologin att göra. Enligt Janne Jonsson och Michael Tåhlin (1988) går emellertid sociologin under senare delen av 1970-talet från mer av makroanalyser och marxism till mer av empiri (kvantitativ). Förändringen representerar dock enligt författaren ej en återgång till den »dataredovisande positivismen» som dominerade under 1960-talets början, utan en mindre aningslös och mer elaborerad sociologi.

Englund framhåller att många pedagoger under 1970-talet tog starkt intryck av »synnerligen kraftfulla sociologiska perspektiv som uttolkningar av Durkheim, Bourdieu, Bernstein, Althusser och kapitallogikerna tillhanda» (Englund 2004 s 39 f). Lindberg (1998) konstaterar utifrån en studie av ett antal forskares referenser¹² att pedagogiken mellan 1960 och 1970 går från att vara psykologibaserad till att vara sociologibaserad. Min undersökning av kurslitteratur visar på att övergången från psykologi till sociologi kom cirka 20 år senare. Kan detta indikera att texter studenterna möter släpar efter ett antal årtionden jämfört med vad pedagoger forskar om? Då Lindbergs material är litet och endast omfattar en institution får svaret anstå tills vidare.

TILLTAGANDE IDENTITETSLÖSHET ELLER ÖKANDE DIVERSIFIERING?

Materialet inbjuder till att tolka pedagogiken som relativt identitetslös eller om man så vill som allt mer mångfacetterad och diversifierad i takt med disciplinens expansion. Detta kan för det första åskådliggöras genom att se på utvecklingen av en »pedagogisk kanon». I Tabell 5 redovisas titlar som förekommer vid minst tre olika kurser under ett visst år¹³. 1975 uppfyllde 5,2% detta krav, medan antalet sjunker till 2,5% år 2000. Om litteratur rörande metod, vetenskapsteori och rapportskrivande tas bort är förändringen än mer dramatisk, från 3,8% till 1%. Uttryckt på ett annat sätt har den pedagogiska kanonen, exklusive metod etcetera, minskat med 74%! Detta innebär att det under perioden blivit 74% svårare att gissa vilken bok som är vanligast förekommande.

Metod etcetera har däremot ökat från 27% av kanon till 60%. I Figur 2 visas på samma tendens i det att metod etcetera under perioden ökat från cirka 1/4- till 1/3-del. Metod, vetenskapsteori och rapportskrivande utgör alltså även utifrån en mer detaljerad granskning en allt större del av pedagogikämnet. Därmed illustreras en andra aspekt av pedagogikens förändring, nämligen att en växande andel av innehållet lika gärna kan förekomma inom andra samhällsvetenskaper. Intressant är att jämföra med det allmänna utbildnings-

Tabell 5. Texter som förekommer mer än två gånger 1975–2000 satt i relation till totalantalet texter för respektive år. För 1975 innebär detta att 14 texter eller 5,2% förekommer mer än två gånger. Nedre raden visar på hur stor andel som återstår då texter rörande vetenskapsteori, metod och rapportskrivande inte medräknas. (Metod M1)

	1975	1980	1990	2000
Antal titlar	14	12	8	10
Antal titlar i % av totalantalet titlar för respektive år som förekommer minst tre gånger	5,2%	4,8%	3,2%	2,5%
Titlar av ovanstående som ej rör metod, vetenskapsteori eller rapportskrivande	3,8%	4,0%	1,4%	1,0%

områdets första del inom lärarutbildningen där enligt Gustafsson och Hallström (2004) knappt 8% av kurslitteraturen hamnar inom området forskningsmetod inklusive vetenskapsteori.

En tredje aspekt rör det marxistiska inflytandet på pedagogiken. I Figur 5 visas på uppgången för filosofi, marxism och kritisk analys¹⁴ 1980. De två senare utgör detta år 8,6% av all litteratur. I jämförelse med sociologins utveckling kan nämnas att kulmen för marxistiska influenser i artiklar publicerade i tidskriften *Sociologisk Forskning* nåddes 1977 (Jonsson & Tåhlin 1988). Erik Allardt, Sverre Lysgaard och Aage Bøttger Sørensen (1988) menar att den marxistiska omvandlingen inom sociologin var så kraftig att disciplinen i flera länder för långa tider lamslogs. Exempelvis kunde man i Danmark under 1980-talet inte besätta professurer inom densamma. Jag var själv student i sociologi i Lund under senare delen av 1970-talet och minns vilken laddning som rådde i föreläsningssalen då en nervös lärare skulle introducera den marxistiska teorin. Företrädare för olika skolbildningar vakade som hökar över varje eventuell felsägning eller feltolkning.

Några citat ur texter använda i pedagogikundervisningen kan även här vara illustrativa. I förordet till *Kreativitet och medvetenhet. Den polariserande pedagogikens grunder* av Gert Z. Nordström (1975 s 7; Umeå : A : 1975)¹⁵ står att läsa:

En genomgripande förändring av klassamhället kräver en ny pedagogik. Pedagogiken ensam kan inte åstadkomma genomgripande förändringar men den kan skapa framsteg i samarbete med andra krafter som verkar i samhället som helhet. Pedagogikens uppgift borde vara att vägleda människan till medvetenhet och sanning. Den påtar sig (eller åläggs) sällan den uppgiften.

Pedagogikens roll som banerförare in i ett nytt samhällssystem där en ny sanning ersätter den gamla synes tydlig. I förordet till *Projektarbete. Erfarenheter och praktisk handledning* författad av Jens Berthelsen, Knud Illeris och Sten Clod Poulsen (Stockholm : B : 1980, Uppsala : A : 1990) skriver författarna:

Figur 5. Andelen filosofiska, kritiskt analytiska eller marxistiska texter angivna i procent 1975–2000. (Metod M4:1, Metod M4:2)

För oss är projektarbete som arbetsform oupplösligt förenat med det samhälleliga och avslöjande i projektens innehåll. Det handlar om att genom projekten skapa en förståelse för problemens direkta framträdelseformer, dessa formers samhälleligt betingade karaktär och de bakomliggande orsakerna i det kapitalistiska samhällets struktur och dynamik. Därför är det för oss en nödvändig förutsättning för projektarbetet, att läraren har en insikt i den struktur och dynamik, som styr det kapitalistiska samhället, och denna insikt finns mest precist utvecklad inom den marxistiska samhällsuppfattningen. (Berthelsen, Illeris & Poulsen 1979 s 10)

Längst går dock Frances Vestin i *Handbok i barnindoktrinering* publicerad 1974¹⁶ (Umeå : A : 1975). Författaren skriver:

Konkret menar jag att man bör ta med sig ungar varje gång man tänker bryta mot lagen, så länge man inte gör det för sin egen skull. ... Inge aldrig barnet respekt för lag och ordning. Tvärtom. (Vestin 1974 s 88)

Man är inte upplyst, om man tillåter sig att lura människor, bara därför att dom ännu är barn. Vi bräker att »barnen ska få välja själva». Men barnet har inte så mycket att välja emellan, om vi inte visar fram ett alternativ. Och vi är inte så goda mot dom som valt fel. Vi hoppas kunna ta kål på dom och deras val – under revolutionens fana. (Vestin 1974 s 91f)

Barnet kan lära sig att säga »Viva Fidel», »Makt åt folket», sjunga Internationalen, känna igen Mao Tse-tung eller Mahatma Gandhi.

För ett litet barn är det meningslösa ramsor. För dom flesta ungar är texten i Båbä vita lamm lika oförståelig som texten i Internationalen. Vi anser det vara vår plikt att så småningom klarlägga ullens mysterier för barnet. Men vem klargör Internationalen? (Vestin 1974 s 93 f)

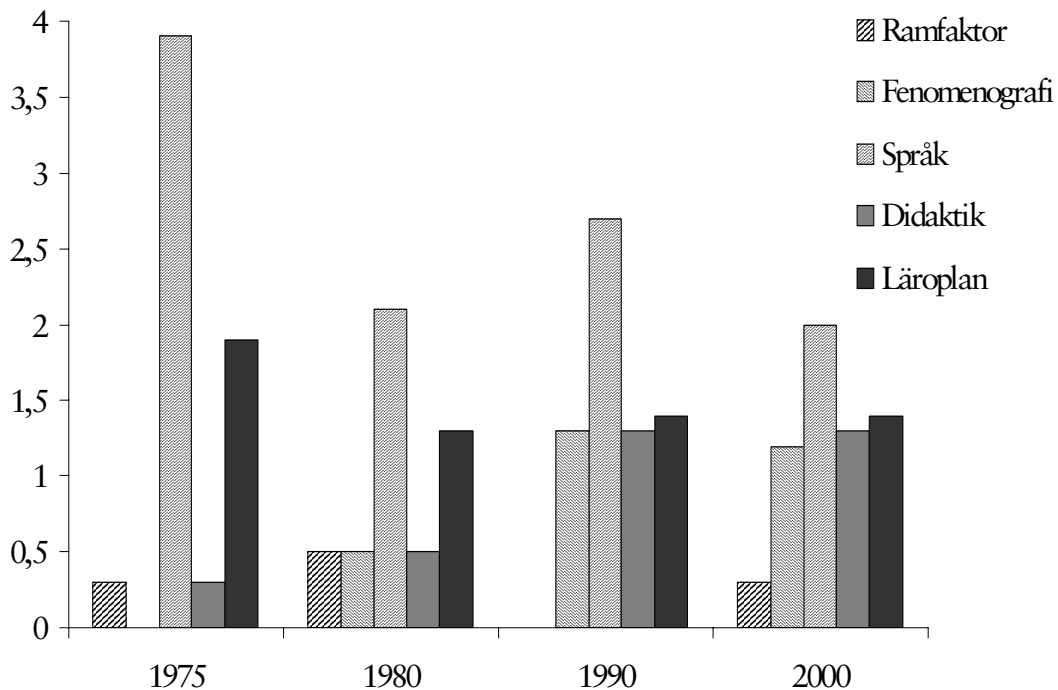
Owe Lindberg (1998) undersökte i vilken mån forskare, som undervisade på profilkursen, vid pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, använde sig av gemensamma referenser. Det framgick bland annat att de nio docentkompetenta forskarna i försvinnande liten grad hänvisade till samma arbeten och att de därmed i stort saknade gemensamma orienteringspunkter. Däremot fann Lindberg en förenande länk i texter skrivna från mitten av 1960- till 1980-talet, med stark förankring i reproduktionsteori och marxistisk teori.

Ahlström (1998) kommenterar Lindbergs artikel i anslutning till en diskussion av pedagogiken som disciplin. Ahlström menar att fem av forskarna som ingick i Lindbergs undersökning tveklöst hör hemma inom ramfaktorteorin och att just dessa fått stort utrymme i HSFR:s utvärdering av pedagogikämnet. Här tecknas alltså bilden av en inflytelserik grupp forskare, som tagit starkt intryck av marxismen och som, kan man anta, omvärderat mycket av vad som tidigare tagits för självklart. Det är nästan så att man frågar sig »Tänk om 1968 inte vore, vad vore då pedagogiken i Sverige?». Var det exempelvis nödvändigt med en så pass kraftig omvälvning för att få till stånd en kursändring?

I HSFR:s utvärdering (Entwistle & Popkewitz 1997) hävdas att läroplans-teorin (där ramfaktorteorin inkluderas) och forskning om undervisning och lärande (där fenomenografin är ett väsentligt innehåll) representerar två huvudströmmar inom pedagogisk forskning. Englund (2004) utnämner i en genomgång av tendenser inom pedagogisk forskning 1980-talet till didaktikens decennium.

I Figur 6 visas på det ringa genomslaget för litteratur med anknytning till ramfaktorer, fenomenografi och läroplan¹⁷ i den litteratur pedagogikstudenten mötte 1975–2000. Här rör vi oss snarare i intervallet 2–3% (sammantaget!), jämfört med 8,6% för marxism och kritisk analys. Någon didaktikväg som kan jämföras med den marxistiska »yran» kan heller inte beläggas utifrån Figur 6, då vi här rör oss i intervallet kring 1%.

Vad beträffar didaktikens ringa genomslag på A–C-nivå kan det möjligen förklaras av att lärarutbildningen 1977 kom att sorteras under högskolan och att didaktiken därmed hänsköts till densamma. Exempelvis hävdar Ola Lindberg och Anders Olofsson (2005) att förändringar inom pedagogikämnet kan förstås utifrån denna omorganisering och särskilt då i relation till lärarutbildningsinnehåll som psykologi, didaktik och metodik. Noterbart från min undersökning är att ordet *undervisning* försvann 1990 (jfr Tabell 2) och att *didaktik* inte finns med ens bland de 40 mest frekventa orden i titlar 1975–2000. Även i Gustafssons och Hallströms (2004) genomgång av titlar använda inom det allmänna utbildningsområdet i lärarutbildningen intar *didaktik* en undanskymd plats. Analysen visar att olika grammatiska former av *pedagogik* i förekommer i 37 titlar, *lärare* i 27, *undervisning* i 15, och *didaktik* i 6 titlar. I undersökningen ingick drygt 400 titlar.

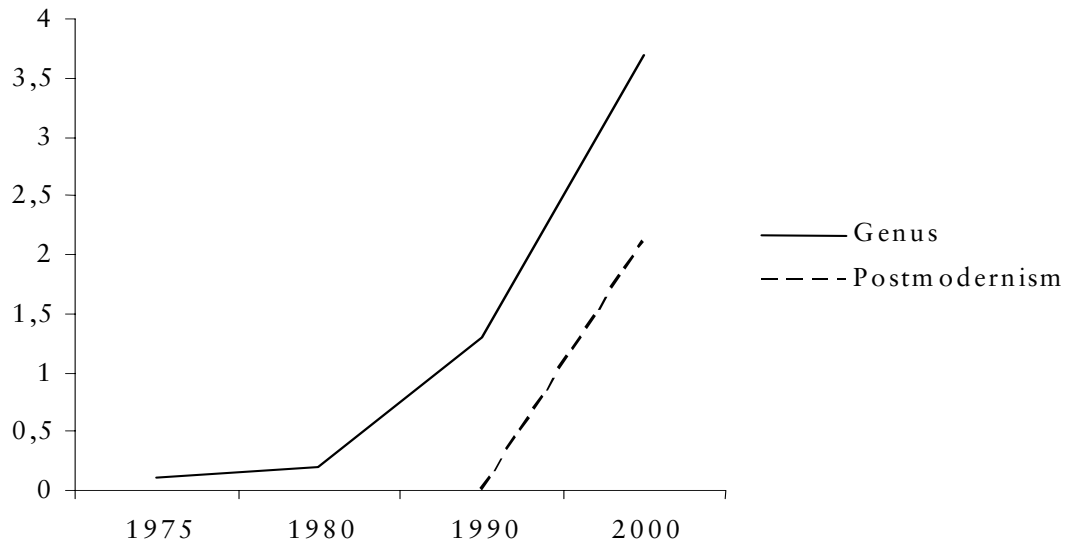
Figur 6. Andelen litteratur med anknytning till ramfaktorteori, fenomenografi, språk, läroplan och didaktik angivna i procent 1975–2000¹⁸. (Metod M1+M2)

Att ordet *didaktik* är mindre frekvent går emellertid inte att likställa med att didaktiska resonemang förekommer i liten utsträckning. I mitt material avspeglar de betydligt bredare kategorierna *undervisning* och *pedagogisk process* exempelvis sådant innehåll. Andelen texter med anknytning till *undervisning* är också relativt konstant under perioden och uppgången för *pedagogisk process* är tydlig 2000 (jfr Figur 1). Den senare kategorin är dock bred och innefattar processer av mångt slag.

Englund (2004) menar att det skett en betydande förskjutning inom svensk pedagogisk forskning under 1990-talet i riktning mot en så kallad språklig och kommunikativ vändning. Utifrån Figur 6 kan det hävdas att inte heller denna forskning fått något större genomslag i kurslitteraturen. Snarare är innehåll med anknytning till språk och kommunikation på nedgång. En reservation är dock att kategorin *språk* även innehåller texter om samtalsteknik, minoritets-språk etcetera.

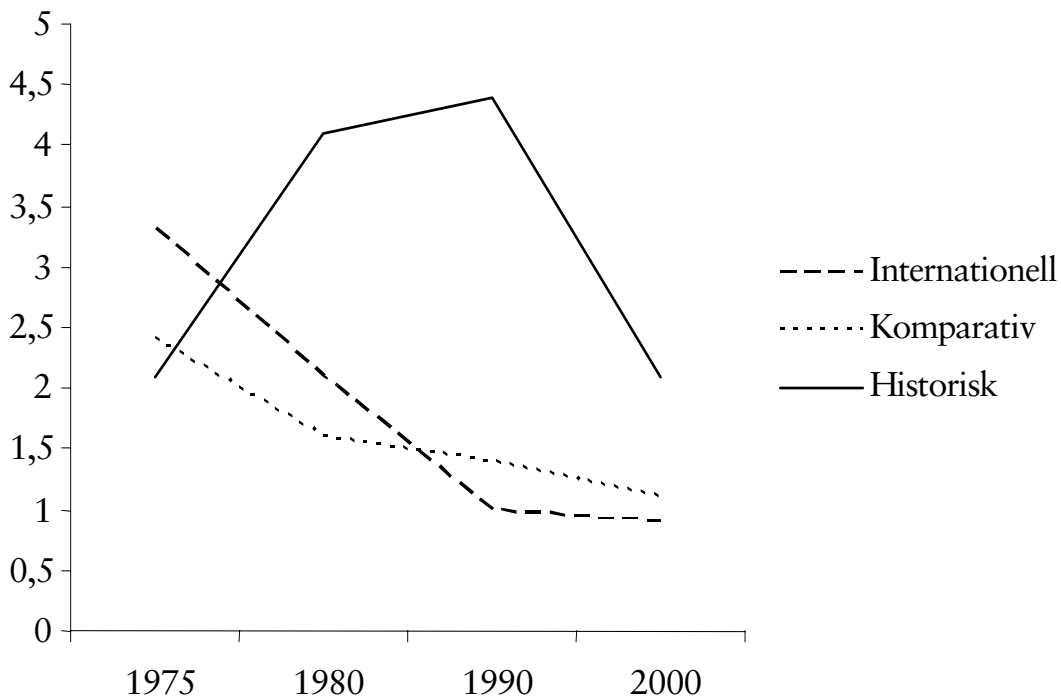
Vän av pedagogik frågar sig förstås varför företrädare för ämnet i så liten utsträckning saluför det vi är bra på, kända för etcetera, och som så tydligt går att inplacera inom disciplinen. Borde inte innehåll kring ramfaktorer, läroplansteori, fenomenografi, didaktik och språk teori representera det huvudsakliga innehållet i Pedagogik A–C 1975–2000?

Ett femte argument för pedagogikens identitetslöshet, eller diversifiering, kan hämtas ur Figur 7. Den som år 2000 försökte följa vinden dit den blåser skulle kunna hävdat att frågor kring postmodernism och genus låg i tiden inom samhällsvetenskapen som helhet, det vill säga två av de innehållsområden inom pedagogiken som ökar mest mellan 1990 och 2000!

Figur 7. Andelen texter med anknytning till genus och postmodernism angivna i procent 1975–2000. (Metod M4:1)

Ett sjätte argument kan formuleras utifrån Figur 8 som redovisar hur internationell, komparativ och historisk litteratur successivt minskat. Att jämföra effekter av utbildning och att vända blicken mot andra länder har med andra ord allt sedan 1975 blivit mindre vanligt. Intresset för hur det historiskt¹⁹ har varit ökade visserligen 1975 till 1990, men har därefter svalnat betydligt. Kan detta tolkas som att pedagogiken har blivit mer introvert och navelskådande eller ska det ses som ett utslag av nutidsorientering?

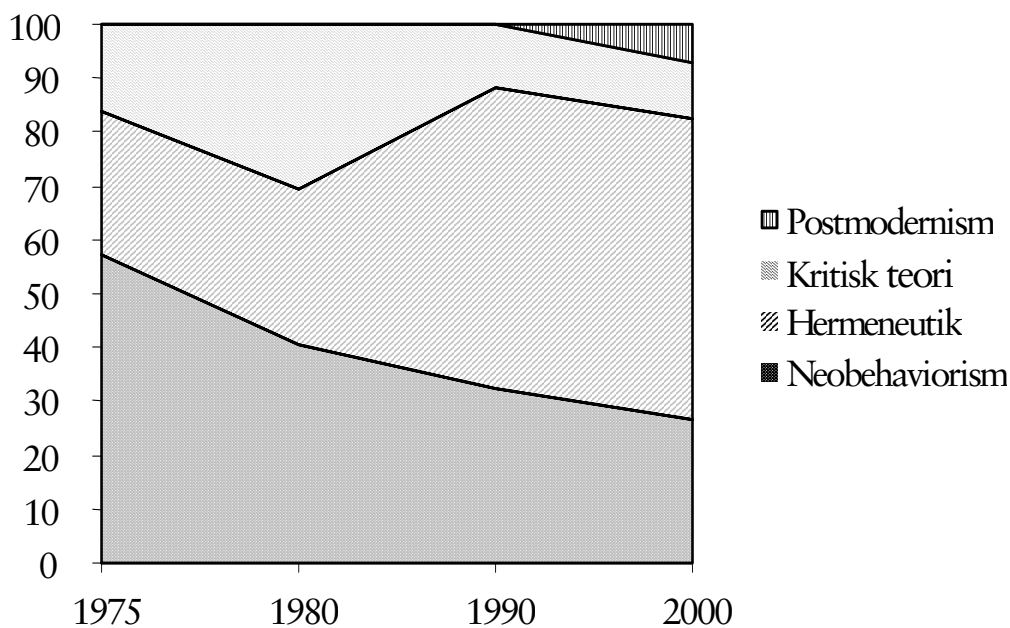

Figur 8. Andelen internationell, komparativ och historisk litteratur angivna i procent 1975–2000. (Metod M3, Metod M4:1)

PEDAGOGIK MOT ETT FLERPARADIGMATISKT TILLSTÅND?

Avslutningsvis görs en kort utveckling kring paradig. Här avses i Kuhns (1970) anda ett antal övergripande teorier, metoduppfattningar samt värderingar som delas av en grupp vetenskapsmän och som bestämmer praxis. Exempelvis förespråkar företrädare för ett visst paradigm liknande läroböcker samt problemlösningar, och har också samma förebilder. Lindberg och Lindberg (1983) har utifrån en analys av förebildliga texter karakteriserat vad som utmärker pedagogisk forskning 1948–71. Enligt författarna dominerar ett neobehavioristiskt paradigm under perioden. Mot slutet utmanas dock detta av ett hermeneutiskt och pedagogiken rör sig möjligen mot ett multiparadigmatiskt tillstånd.

Kategoriseringarna i min undersökning pekar i riktning mot att fyra paradigm kan identifieras. I Figur 9 redovisas en sammanställning av kategorier som med vissa reservationer går att hänföra till *neobehaviorism* (kategorierna *kvantitativ metod* och *psykometri*), *hermeneutik* (*kvalitativ metod* och *fenomenologi*), *kritisk teori* (inklusive *marxism*) samt *postmodernism*. Att göra uppdelningen kvantitet och kvalitet är förstås diskutabelt, liksom att

Figur 9. Ett försök att åskådliggöra neobehaviorism, hermeneutik, kritisk teori och postmodernism angivna i procent för perioden 1975–2000. (Metod M3, Metod M4:1)

placera kritisk teori och postmodernism i egna paradigm. Postmodernismen håller sig dock med begrepp och metoder som i vart fall jag som trogen hermeneutiker emellanåt villar bort mig i.

Liksom i Lindbergs och Lindbergs (1983) undersökning tappar det neobehavioristiska paradigmet mark samtidigt som det hermeneutiska ökar fram till 1990. Det kritiskt teoretiska paradigmet har ett toppår 1980, men minskar därefter och någonstans mellan 1990 och 2000 inleds den postmoderna eran.

Av Tabell 5 framgår att allt färre titlar är förebildliga i meningen något som alla bör läsa, vilket kan tas till intäkt för att pedagogiken sedan 1980 befinner sig i ett normalvetenskapligt tillstånd. Att filosofin efter toppåret 1980 tappar mark (jfr Figur 5) kan ge stöd åt en sådan tolkning. I tider av anomali (1970-talet) riktas sökarljuset mot nya sätt att tänka och förstå världen, varefter man rättar in sig i leden. Det kan å ena sidan tolkas som att forskare i tider av normalvetenskap inte har lika stort behov av att stadsfästa vilka titlar alla måste läsa. Å andra sidan kan det invändas att disciplinen efter 1980 är så disparat att förebildliga texter ej står att finna (förutom Byströms och Kvaes).

I Figur 4 illustreras hur de till pedagogiken närstående disciplinerna historia, sociologi, socialpsykologi och psykologi är på nedgång från 1990 till 2000. Vid kategoriseringen utifrån det pedagogiska huset har med andra ord allt mer av litteraturen kunnat placeras inom »huset» (jfr Figur 1). Disciplinen kan därmed ses som reetablerad eftersom texter med »rent» sociologiskt, psykologiskt med mera innehåll förekommer mer sällan. I stället har sociologin, psykologin etcetera blivit till en naturlig del av pedagogiken. Tolkningen är även här att en disciplin som befinner sig i ett normalvetenskapligt tillstånd inte behöver ha ett lika stort inflöde av nya tankar och idéer. Möjligen kan postmodernismen utgöra ett växande »hot» in på 2000-talet.

NOTER

Forskningsarbetet finansierades med bidrag från HSFR/Vetenskapsrådet inom ramarna för projektet »Pedagogik som vetenskap – en 1900-talsföreteelse?». Tack till Professor Leif Lindberg, Institutionen för pedagogik, Växjö Universitet, som gett mig möjlighet att arbeta inom projektet, liksom till FK Joakim Lindgren, Pedagogiska institutionen, Umeå universitet, som samlat in det omfattande empiriska underlaget.

1. Den utveckling författaren skisserar överensstämmer dock i stora drag med resultatet av denna undersökning.
2. Nås på min hemsida <http://www.peddan.se/iped/personal/personal-details.php?AuthorID=408>
3. Bokstäverna används för att identifiera vilken metod som används då delar av det empiriska materialet framgent presenteras i tabeller och figurer.
4. Då orden i rangordningen är avskalade från kontext kan samma ord förekomma i flera betydelser. Därav användningen av *perspektiv* flera gånger.
5. Om samma bok återfinns i flera delkurser inom samma 20-poängskurs räknas detta som en enda förekomst.
6. Temat kommer att utvecklas i en separat artikel.
7. Wallin (1998) menar att »det pedagogiska huset» dels kan ses som en historisk bild över pedagogikens territorium, dels som en normativ beskrivning över vad som faktiskt utgör pedagogikämnets identitet och kärna. Användningen av komplementära metoder för kategorisering är ett sätt att delvis komma förbi den senare innebörden.
8. Texter som vid kategoriseringen hänförs till »sociologi» har ett innehåll som mestadels relateras till allmänna samhällsförhållanden, arbetsliv, uppväxtvillkor, segregation, minoriteter och kultur.
9. Vid genomgången av litteraturen framstod några texter som mer anslående ur olika aspekter, exempelvis som uttryck för en tidsanda. Utdrag ur texterna presenteras i två sjuks, dels som en illustration till psykologin, dels i samband med en diskus-

sion om det marxistiska inflytandet. Antalet exempel är inte avsett att markera att just dessa avsnitt är av större vikt än andra.

10. Inom parentesen anges vid vilket universitet, vilken kurs och vilket år texten förekom.
11. Boken ingår i en lista över exempel på lämplig litteratur.
12. Studien beskrivs närmare i det följande.
13. Hämtad från Tabell 3.
14. Då *marxism* och *kritisk analys* ingår som egna kategorier särredovisas dessa. Kategorin *filosofi* består därmed inte av summan av dessa och andra kategorier, även om mycket av innehållet skulle kunna hänföras till det mer övergripande *filosofi*.
15. Boken ingick i en lista över valbar litteratur.
16. Boken ingår i kursen »Beteendevetenskapliga grunder» som behandlar förutsättningar för pedagogisk påverkan. Övrig litteratur i delkursen handlar om utvecklingspsykologi, psykologisk testning, intelligens och allmän psykologi. Möjligen representerade *Handbok i barnindoktrinering* en aktuell debattbok. Boken är för övrigt tryckt i minst sju upplagor!
17. Kategorin *läroplan* innefattar även litteratur som ej är läroplansteoretisk, t ex olika läroplaner.
18. Staplarna för »Fenomenografi» 1975 och »Ramfaktor» 1990 innehåller inga texter.
19. Kategorin »Historisk» består av ett genomsnittsvärde framräknat utifrån Metod M3 och Metod M4:1.

LITTERATUR

- Ahlström, K-G. 1998: Svensk pedagogik i internationell belysning. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 3(1), 36–53.
- Allardt, E., Lysgaard, S. & Sørensen, A. Böttger, 1988: *Sociologin i Sverige. Vetenskap, miljö och organisation*. Uppsala: HSFR.
- Berthelsen, J., Illeris, K. & Poulsen, S.C. 1979: *Projektarbete. Erfarenheter och praktisk handledning*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Dahllöf, U. 1992: Har det svenska pedagogikämnet någon identitet? I S. Selander (red): *Forskning om utbildning. En antologi*. Stockholm: Symposium.
- Eklund, H. 1995: *Pedagogisk forskning under en femårperiod. En studie av innehåll och forskningsmönster i svenska doktorsavhandlingar under åren 1988–1992*. (LiU-PEK-R-181). Linköping: Institutionen för pedagogik och psykologi.
- Englund, T. 2004: Nya tendenser inom pedagogikdisciplinen under de tre senaste decennierna. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 9(1), 37–49.
- Entwistle, N. & Popkewitz, T. 1997: Conceptual overview and discussion. I K.E. Rosengren & B. Öhngren (red): *An evaluation of Swedish research in education*. Uppsala: HSFR.
- Gustafsson, C. & Hallström, M. 2004: *Allmänt utbildningsområde i lärarutbildningen*. Paper presenterat vid symposiet »Begreppet ut/bildningsvetenskap» – ett försök att fånga det gemensamma i pedagogik, lärande, pedagogiskt arbete mm. 21–22 oktober 2004. Stockholm: Lärarhögskolan.
- Jonsson, J. & Tåhlin, M. 1988: Svenska sociologer på den internationella arenan. I E. Allardt, S. Lysgaard & A. Böttger Sørensen (red): *Sociologin i Sverige. Vetenskap, miljö och organisation*. Uppsala: HSFR.
- Karnung, G. 2001: *Röster om kvalitativ forskning. En karaktäristik utifrån vetenskapliga texter*. (Uppsala Studies in Education 97) Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Kuhn, T. 1970: *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of

- Chicago Press.
- Lindmark, E. 1998: *Kurslitteratur i psykologi och pedagogik*. (Rapport 1998:3) Stockholm: Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek.
- Lindberg, L. 1992: Symbolhandlingar och pedagogik som vetenskaplig disciplin. *Forskning om Utbildning*, 2, 27–40.
- Lindberg, L. 2002: Is ›Pedagogik‹ as an academic discipline in Sweden just a phenomenon for the twentieth century? The effects of recent education reform. *European Educational Research Journal*, 1(1), 65–82.
- Lindberg, G. & Lindberg, L. 1983: *Pedagogisk forskning i Sverige 1948–1971. En explorativ studie av inom- och utomvetenskapliga faktorer*. Umeå: Umeå universitet, Pedagogiska institutionen.
- Lindberg, O. 1998: Förutsättningar för samtal vid en pedagogisk institution: Fallet Uppsala. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 3(4), 287–297.
- Lindberg, O. & Olofsson, A. 2005: Edukation: Ett möjligt studieobjekt i pedagogik? *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 10(1), 52–64.
- Mednick, S. 1967: *Inläring*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Nordisk Pedagogik*, 2005: Introduktion: Nordisk Pedagogik 25 years. 25(1), 1–2.
- Nordström, G.Z. 1975: *Kreativitet och medvetenhet. Den polariserande pedagogikens grunder*. Stockholm: Gidlunds.
- Rosengren, K.E. & Öhngren, B. (red) 1997: *An evaluation of Swedish research in education*. Uppsala: HSFR.
- Rönnerberg, S. 1977: Beteendeterapi – ett område i utveckling. I S. Rönnerberg (red): *Beteendeterapi*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sellbjer, S. 2005: *Pedagogik som disciplin*. Paper till NFPF:s 31 kongress, Oslo Universitet. Nås på <http://www.peddan.se/iped/personal/personal-details.php?AuthorID=408> (07-02-14)
- Sellbjer, S. 2007: Pedagogik som disciplin – en bestämning utifrån kurslitteratur. *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*. (accepterat för publicering)
- Stockfelt, T. 1984: *Kunskapsprocesser och begreppsbildning. För vuxna*. Djursholm: GTSHB.
- Svensson, L. 2004: *Pedagogikämnet*. (Pedagogiska uppsatser, 38). Lund: Pedagogiska institutionen.
- UKÄ, 1975: *Utbildning i psykoterapi och psykosocialt arbetssätt. Huvudbetänkande från utredningen om psykoterapiutbildning*. (UKÄ-rapport 1975:24) Stockholm: UKÄ.
- Vestin, F. 1974: *Handbok i barnindoktrinering*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Wallin, E. 1998: Om pedagogikens identitet som vetenskaplig disciplin. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 3(3), 216–222
- Åsberg, R. 2001: Det finns inga kvalitativa metoder – och inga kvantitativa heller för den delen. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 6(4), 270–292.

APPENDIX

Kurslitteraturlista över författare och titel på verk presenterade i Tabell 3

- Bengt Abrahamsson *Utbildning och samhälle: Några problemområden*
- Jarl Backman (a) *Att skriva och läsa vetenskapliga rapporter*
- Jarl Backman (b) *Rapporter och uppsatser*
- Boel Berner, Staf Callewaert & Henning Silberbrandt *Skola, ideologi och samhälle*
- Jan Byström *Grundkurs i statistik*

- Uri Bronfenbrenner *Två barndomsvärldar*
- Jerome Bruner *På väg mot en undervisningsteori*
- Louis Cohen & Lawrence Manion *Research Methods in Education*
- Urban Dahllöf *Svensk utbildningsplanering under 25 år*
- Per-Erik Ellström *Kompetens, utbildning och lärande i arbetslivet. Problem, begrepp och teoretiska perspektiv*
- Stig Fhanér *Psykologisk testning*
- Barbro Forsberg, Anders Hede, Annika Lundmark & Magnus Söderström *Att planera utbildning: En bok om utbildning i arbetslivet*
- Sigbrit Franke-Wikberg & Martin Johansson *Utvärdering av undervisning*
- Paulo Freire *Pedagogik för förtryckta*
- Hans Gordon *Intervjumethodik*
- Sven Hartman *Vetenskapligt tänkande. Från kunskapsteori till metodteori*
- Sven Hartman & Ulf P. Lundgren *Individ, skola och samhälle. Pedagogiska texter av John Dewey*
- Idar Magne Holme & Bernt Krohn Solvang *Forskningsmethodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*
- Yrjö-Paavo Häyrynen & Jarkko Hautamäki *Människans bildbarhet och utbildningspolitiken. En utbildningshistorisk, inlärningspsykologisk och samhällspolitisk analys*
- Knud Illeris *Problemorienterad och deltagarstyrd undervisning*
- Fred N. Kerlinger *Foundations of Behavioural Research*
- Steinar Kvale *Den kvalitativa forskningsintervjun*
- Lilian Levin, Agneta Lind, Jan-Ingvar Löfstedt & Mikael Sundén (a) *Kunskap – insikt – frigörelse. Tio inlägg om etablerad och alternativ undervisning i teori och praktik*
- Lilian Levin, Agneta Lind, Jan-Ingvar Löfstedt & Mikael Sundén (b) *U-bildning. Skola och samhälle i Kina, Kuba, Tanzania och Vietnam*
- Stig Lindholm *Vetenskap, verklighet och paradigm. Om dialektik, hermeneutik, positivism m m inom samhällsforskning*
- Leon Mann *Socialpsykologi*
- Ference Marton, Lars Owe Dahlgren, Lennart Svensson & Roger Säljö *Inläring och omvärldsuppfattning*
- Anders Mathiesen *Utbildning och produktion*
- Runa Patel & Kerstin Tebelius *Grundbok i forskningsmethodik. Kvalitativt och kvantitativt*
- Knud Rasmussen *Utvecklingspsykologi*
- Gunnar Richardsson (a) *Det svenska skolväsendets historia*
- Gunnar Richardsson (b) *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*
- Birgitta Rudberg *Statistik. Att beskriva och analysera statistiska data*
- Wilhelm Sjöstrand (a) *Introduktionskurs till pedagogiken*
- Wilhelm Sjöstrand (b) *Pedagogiska grundproblem i historisk belysning*
- Lars Svedberg & Monica Zaar *Boken om pedagogerna*
- Ebbe Vestergaard, Jan-Ingvar Löfstedt & Per-Johan Ödman *Perspektiv på pedagogiken. Introduktion i pedagogisk filosofi från Platon till Habermas*
- Charles Westin *Existens och identitet*
- Jenny Winter *Problemformulering, undersökning och rapport*
- Per-Johan Ödman *Tolkning, förståelse, vetande – Hermeneutik i teori och praktik*